

DEMOKRASİ EĞİTİMİ VE OKUL MECLİSLERİ PROJESİNİN UYGULANMASINA İLİŞKİN ÖĞRETMEN VE ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİ

Kaya YILMAZ *

Gülten YILDIRIM**

ÖZET

Bu araştırma, demokratik ilke ve değerlerin okullarda yaşanılarak öğretilmesini ve öğrencilerde demokrasi kültürünün oluşturulmasını hedefleyen Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi (DEOMP)'nin uygulanmasına ve demokrasi eğitimine katkısına ilişkin öğretmen ve öğrencilerin görüşlerini ortaya koymak amacıyla yapılmıştır. Nitel araştırma tasarımı ile gerçekleştirilen çalışmada yarı yapılandırılmış görüşme protokolü veri toplama aracı olarak kullanılmış, elde edilen veriler betimsel analiz yöntemi ile analiz edilmiştir. Verilerin analizi sonucu DEOMP'nin demokratik değerlerin ve yaşam tarzının tüm öğrencilere kazandırılması hedefini gerçekleştirmede yetersiz kaldığı, projenin etkisinin tüm öğrencilerden ziyade okul meclis başkanlarıyla sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Projeden hedeflenen demokratik tutum, davranış ve becerilerin öğrencilere kazandırılması konusunda istenilen başarının yakalanamamış olmasının sebepleri olarak (1) eğitim sistemi ve yönetimi, (2) idareci ve öğretmenler, (3) öğrenciler ve (4) Türk aile ve toplum yapısından kaynaklanan çeşitli sorunlar tespit edilmiştir. Araştırma bulgularına dayalı tartışma ve öneriler yapılmıştır.

Anahtar sözcükler: Demokrasi eğitimi; demokratik değerler, okul meclisleri, öğretmen görüşleri, eğitimsel sorunlar

TEACHERS' AND STUDENTS' OPINIONS ABOUT THE APPLICATION OF 'DEMOCRACY EDUCATION AND SCHOOL COUNCILS PROJECT'

SUMMARY

The purpose of this study was to examine teachers' and students' opinions about the application of 'Democracy Education and School Councils Project (DESCP)' geared toward creating a democratic culture by promoting democratic principles and values at schools. Qualitative research methods were used in the study. A semi-structured interview protocol was employed to elicit participants' responses to the research questions. The techniques and strategies of descriptive analysis were used to analyze research data.

* Öğrt. Grv. Dr., Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi İlköğretim Bölümü Sosyal Bilgiler Öğretmenliği Ana Bilim Dalı

**Arş. Grv. Marmara Üniversitesi, Atatürk Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, Sosyal Bilgiler Eğitimi A.B.D.

Makaleye birinci yazarın katkısı %70, ikinci yazarın katkısı %30'dur.

The study results have indicated that whereas DESCOP does help a few selected students acquire some important democratic attitudes, values, behaviors and skills, it at large fails to accomplish its foremost aim of helping the majority of students gain democratic values and life style at school and beyond. It is found that the limited success of the project is attributable to various hindrances stemming from education system and administration, school principals and teachers, students and the structure of Turkish family and society. Discussions and suggestions are made on the basis of the research findings.

Key words: Education for democracy, democratic values, school councils, teachers' opinions, educational problems

20. Yüzyılın ve küreselleşen günümüz dünyasının en çok kullanılan ve giderek önemi artan kavramlarından birisi olan demokrasinin herkesin üzerinde uzlaştığı tek bir tanımı veya anlamı yoktur. "Demokrasi nedir?" sorusuna birbirinden farklı bazen de birbirisiyle çelişen cevaplar verilmiştir (Karen 1998; Mendel-Reyes 1998; Kyle ve Jenks 2002). Demokrasinin algılanış biçimleri ve buna bağlı olarak yapılan farklı tanımları incelendiğinde bazı tanımların diğerlerinden daha kapsamlı bir demokrasi anlayışını içerdiği görülecektir. Demokrasiye yüklenen anlamlar A-B çizgisi arasında bir düzlem üzerinde sınıflandırıldığında, düzlemin bir ucunda demokrasiyi sadece 'bir yönetim biçimi' olarak algılayan statik bir demokrasi anlayışı varken düzlemin diğer ucunda demokrasiyi 'bir yaşam biçimi' olarak yorumlayan dinamik bir demokrasi anlayışı vardır (Yılmaz 2009). Başka bir deyişle demokrasi dar bir çerçevede yorumlandığında sadece siyasi boyutu ön plana çıkarılarak halkın kendi hayatlarını etkileyen kararların alınmasında yönetimde söz sahibi olması olarak anlaşılmaktadır. Demokrasi kavramı sosyal, kültürel ve politik bağlamda geniş bir perspektiften ele alındığında ise yönetim biçiminin veya siyasi boyutun ötesinde birlikte yaşama biçimi ve karşılıklı paylaşılan ilgilerin karakterize ettiği 'demokratik vatandaşlık' anlayışları ön plana çıkmaktadır (Dewey 1916).

Demokrasi kavramı gibi demokrasi ve eğitim arasındaki ilişki ve demokratik eğitimin tanımı konusunda da farklı görüşler vardır (Kyle ve Jenks 2002). Bununla birlikte bu görüşlerin bir çoğunda vurgulanan ortak noktalar gözönüne alındığında demokratik eğitimin insan hakları ve özgürlük, sosyal eşitlik ve adalet, sosyal ve çevresel sorumluluk, katılımcılık, çoğulculuk, çeşitlilik ve tolerans gibi ilke ve değerler üzerine kurulu olan, öğrencilerin hem kendi öğrenmeleri üzerinde söz sahibi olmalarını hem de öğrenmelerini etkileyen kararların alınmasına katılmalarını gerektiren bir eğitim modelini ifade ettiği görülür (IDEC 2005; IDEC 2006; IDEC 2008). 2005 yılında Berlin'de gerçekleştirilen *Uluslararası Demokratik Eğitim Konferansı*'nda yayımlanan bildiride demokratik eğitim modelinin temel prensipleri şu şekilde özetlenmiştir: Eğitim ortamlarında genç insanlar (a) bireysel olarak neyi, nasıl, ne zaman, nerede ve kimlerle öğreneceklerine dair karar verme ve (b) okulların nasıl idare ve organize edileceğine dair alınan kararlara eşit olarak katılma hakkına sahiptir (IDEC 2005). 2006'da Sydney'de toplanan *14. Yıllık Uluslararası Demokratik Eğitim Konferansı*'nda da demokratik eğitim, öğrencilerin okullarda ve yaşadıkları toplumlarda aktif vatandaşlar olarak rol olmalarına yardım edecek bilgi, beceri

ve değerleri kapsayan bir eğitim modeli olarak açıklanmıştır (IDEC 2006). Bu eğitim yaklaşımında öğrenciler sadece ğrenci meclislerinde alınan kararlara katılmakla kalmaz okulun organizasyonu, idaresi, müfredatın ve ders programlarının hazırlanması, sınıf ortamının oluşturulması, okul prosedür ve kurallarının belirlenmesi gibi kendi öğrenimlerini ve gelişimlerini etkileyen konularla ilgili alınan kararlara aktif olarak katılırlar ve okul dışında sosyal hayatta aktif bir rol oynayarak toplumsal hizmet uygulamalarında bulunurlar (IDEC 2006). Bu şekilde bir demokratik eğitim modelini uygulamaya geçirmiş dünya üzerinde 28 ülke ve yaklaşık 175 demokratik okul vardır (Bennis ve Graves, 2006; IDEC 2006).

Demokratik eğitimin ulusal ve uluslar arası düzeyde son yıllarda ivme kazanmasının çeşitli sebepleri vardır. Küreselleşme fenomeni sonucu toplumdaki etnik ve kültürel çeşitliliğin artmış olması, X jenerasyonu olarak da adlandırılan genç kuşakların toplumsal ve siyasi konulara iliğsiz kalmalarının bir sonucu olarak vatandaşlık etkinlikleri ve siyasi katılım seviyelerinin düşük olması, son yıllarda okullardaki şiddet ve anti-sosyal davranışlarda artış yaşanması, ırk ajandalı anti-demokratik hareketlerin yaygınlaşması ve soğuk savaş sonrası sorunların ve çatışmaların barışcı yollarla çözümlenmesine duyulan ihtiyaç demokrasi ve insan hakları eğitimine olan gereksinimi artırmıştır (Knight ve Pearl 2000; Osler ve Starkey 2006). Bu sebeplerden Türkiye gibi birçok ülke eğitim politikalarında insan hakları, özgürlük, adalet, eşitlik, kültürel çeşitliliği ulusal ve uluslar arası düzeyde tanıma ve saygı duyma, toplumsal süreç ve olaylara katılma gibi demokrasinin temel değer ve ilkelerinin yeni nesiller tarafından anlaşılması, içselleştirilmesi ve yaşanmasının önemine vurgu yapmaktadır.

Eğitimin demokratikleştirilmesini hedefleyen reform tasarılarının ve eğitim politikalarının başarıyla uygulanmasına katkıda bulunmak amacıyla bazı eğitimciler demokratik eğitimin uygulanabilmesi için gerekli nkoşulları ampirik bulgulara dayalı olarak belirlemeye çalışmışlardır. Örneğin, Apple ve Beane (1999:7) okullarda yaptıkları durum çalışmaları sonucu demokrasinin ve demokratik yaşam biçiminin bağlı olduğu 7 temel şart belirlemişlerdir:

1. Fikirlerin, sorunların ve politikaların yansıtmacı eleştirel düşünme ve çözümlenme ile değerlendirilmesi,

2. Fikirlerin rahatlıkla ve çekinmeden söylenmesi & açık fikir akışı,
3. İnsanların sorunları çözme kapasitesine sahip olduklarına inanma,
4. Toplumun huzuru ve refahı için tasalanma,
5. Bireysel, azınlık ve marjinal grupların hakları için endişe duyma,
6. İnsanların hayatı yönlendiren ideal demokratik değerler,
7. Demokratik yaşamı destekleyen sosyal kurumların var olması.

Pearl ve Knight (1999:2)'da felsefeciler, teorisyenler ve eğitimciler -özellikle John Dewey- tarafından ileri sürülen demokratik eğitimin kuramsal çerçevesini gözönüne olarak demokratik eğitimin sınıflarda uygulanabilmesinin ve hayata geirilebilmesinin nkoşulları olarak şu 4 şartı tespit etmişlerdir:

1. Tüm ğrencilerin kişisel ve sosyal problemleri farkedebilmeleri ve tanıyabilmeleri

için bilginin evrensel olarak verilmesi gerekir. Yani eğitimde fırsat eşitliği ve bilgiye erişim istisnasız herkese sağlanmalıdır.

2. Öğrenciler hayatlarını etkileyen kararların alınmasına katılmalıdır.

3. Açık bir şekilde belirtilmiş haklara herkes sahip olmalıdır ve kullanabilmelidir.

4. Herkese eşit bir şekilde toplumun hukuki tüm çalışmalarında ve girişimlerinde başarılı olabilmeleri için cesaretlendirilmeli ve teşvik edilmelidir.

Aynı yazarlar eğitimin demokratik bir karakter kazanabilmesi için tüm öğrencilerin ayırım gözetilmeksizin demokratik vatandaşlık becerileriyle donatılması gerektiğini vurgulayarak sınıf aktivitelerinin aşağıdaki becerilerin gelişmesini sağlayacak şekilde planlanması gerektiğini belirtmişlerdir: farklı alt yapıya ve bakış açısına sahip insanlarla fikir alışverişinde bulunabilme; başkalarının görüşlerini dikkatli bir şekilde dinleyerek anlamaya çalışma; mantık ve kanıt temelli tutarlı teklifler geliştirme; tartışılabilir nitelikte olan değişik teklifler arasındaki farklılıkları müzakere edebilme; ileri sürülen bir teklifin desteklenmesini sağlayacak taraftarlar, seçmenler veya insanlar oluşturabilme; ve belirli bir konu üzerinde başkalarıyla nasıl koalisyon oluşturulacağını öğrenme becerisi (Knight ve Pearl 2000: 213-214). Altman (2004:43) demokratik vatandaşlık eğitiminin öncelikle öğrencileri adalet, etik ve ahlak sorularıyla ilgili tartışma ve diyaloglara etkili bir şekilde katılmalarını sağlayacak şekilde hazırlaması ve yetiştirmesi gerektiğini vurgulamıştır. Enslin, Pendlebury, ve Tjiattas (2001:116)'da demokratik vatandaşlık eğitiminin gerek sözel gerek yazılı biçimde rasyonel ve mantıklı argümanın nasıl yapılacağını, başkalarıyla işbirliği yapma yeteneklerini geliştirmeyi, farklı bakış açılarına ve yaşam tecrübelerine saygı duymayı ve tolere etmeyi öğrencilere öğretmeyi amaçladığını belirtmiştir.

Yukarıdaki paragraflardan anlaşılacağı üzere alan yazınında demokrasi kavramı eğitim ve vatandaşlık bağlamında ele alınarak demokratik vatandaşlık eğitiminin koşulları, öncelikleri, özellikleri ve amaçları açıklanmaya çalışılmıştır. Bazı yazarlar da demokrasi ve eğitim arasındaki ilişkiyi okulun amaçları bağlamında ele almıştır. Örneğin, Roth (2001:120) 'Demokrasi, Eğitim ve Vatandaşlık' isimli çalışmasında okullarda verilen eğitimi fırsat ve risk endeksli kişisel bir yatırım veya sosyal kontrolü sağlamada bir araç olarak gören yaklaşımları eleştirerek, örgün eğitimi genç insanların yeteneklerini geliştirmelerine ve kendilerini demokratik vatandaşlar olarak yetiştirmelerine imkan ve zemin hazırlayan bir alan olarak gören 'demokratik eğitim' yaklaşımının önemini açıklamıştır. Labaree (1997, 2008)'de benzer bir argüman yaparak okullardaki eğitimin amaçlarının ne olması gerektiğine dair birbiriyle çelişen 3 farklı bakış açısı olduğunu, bunların 'sosyal verimlilik' (iş dünyasının ve gelişen ekonominin ihtiyaçlarını karşılayabilecek becerilere sahip iş gücü yetiştirmek ve insan kaynakları üretmek), 'sosyal hareketlilik' (öğrencilere toplumdaki sosyal yapıda kendilerine uygun bir statü bulmaları ve sosyal pozisyonlarını iyileştirmeleri için fırsatlar sağlamak), ve 'demokratik eşitlik' ilkelerini esas aldığı, demokratik eşitliği temel alan bakış açısına göre eğitimin birincil amacının demokratik toplumu ayakta tutabilecek gerekli bilgi, beceri, tutum ve mentaliteye sahip, anti-demokratik hareketlere ve sosyal problemlere karşı duyarlı, etkili vatandaşlar yetiştirmek olduğunu vurgulamıştır.

Özetlemek gerekirse, çağdaş demokratik eğitimin temelinde demokrasiyi 'bir yaşam biçimi' olarak algılayan bir yaklaşım vardır. Demokrasi eğitimi, çoğulculuk, eşitlik,

katılımcılık, hak ve özgürlüklere saygı, hoşgörü, tolerans gibi demokratik ilke ve değerlere ilişkin bilgilerin aktarılması veya öğretilmesinin ötesinde bu değerlerin bizzat öğrenciler tarafından sosyal ve kültürel bağlamda okul ve okul dışında yaşanılmasını ve demokratik vatandaşlık becerilerinin -farklı fikirleri anlamaya çalışmak, ileri sürülen görüşleri rasyonel argümanlarla desteklemek, toplumsal sorunların çözümü için öneriler geliştirmek gibi- öğrenciler tarafından kazanılmasını gerekli kılar. Bu yaklaşım, öğrencilerin kendi öğrenmelerinde aktif bir rol üstlenmelerini gerektiren öğrenci-merkezli eğitim modeli üzerine kuruludur.

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak ülkemizde de demokratik eğitimin önemine yasa ve yönetmelik gibi çeşitli resmi dokümanlarda vurgu yapılmıştır. Örneğin, 1739 sayılı Milli Eğitim Temel Kanununda demokrasi eğitimi, eğitim sistemi içerisinde temel bir ilke olarak benimsenmiştir (MEB 1973). İlgili yasanın 11. maddesinde eğitim etkinliklerine yön verecek bu ilke şöyle açıklanmıştır: “Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır...” Demokrasinin daha çok kanun ve yönetmeliklerde retorik olarak sınırlı kaldığı ülkemizde ard arada yaşanan askeri darbelerin yanı sıra toplumun çeşitli kesimlerince sergilenen anti-demokratik tutum ve davranışlar demokrasinin filizlenmesi, yeşermesi ve kök salması için bir yaşam biçimi olarak algılanması ve uygulanması gerektiğini kanıtlamıştır. Bu amaçla ve Avrupa Birliğine girme teşebbüslerinin bir sonucu olarak, demokratik ilke ve değerlerin yaşanılarak öğretilmesini sağlamak için, Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi (DEOMP) 2003-2004 öğretim yılında pilot olarak belirli il ve okullarda, 2004-2005 öğretim yılından itibaren tüm ilköğretim ve ortaöğretim kurumlarında uygulanmaya başlanmıştır. Proje 2009 yılı itibarıyla 6. yılına girmiştir. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB, 2004), bu projenin amacını şu şekilde açıklamaktadır: “Cumhuriyetimizin demokrasi ile güçlendirilmesi; öğrencilerimizde yerleşik bir demokrasi kültürünün oluşturulması, hoşgörü ve çoğulculuk bilincinin geliştirilmesi, kendi kültürünü özümsemiş, millî ve manevî değerlere bağlı, evrensel değerleri benimseyen nesillerin yetiştirilmesi; öğrencilere seçme, seçilme ve oy kullanma kültürünün kazandırılması; katılımcı olma, iletişim kurabilme, demokratik liderliği benimseyebilme ve kamuoyu oluşturabilme becerilerinin kazandırılması amaçlanmaktadır.”

DEOMP bir kısım araştırmalarda araştırma konusu olarak ele alınmış ve incelenmiştir. Emir ve Kaya (2004), projenin pilot uygulamasının yapıldığı Bolu il merkezindeki öğretmenlerin projeye ilgili görüşlerini belirlemek amacıyla anket uygulamıştır. Araştırma sonuçlarına göre öğretmenlerin büyük çoğunluğu demokrasi eğitimini eğitim ortamının gerekli bir unsuru olarak değerlendirmekte, okul meclislerinin oluşturulmasını gerekli görmekte, projenin öğrencilerde yerleşik bir demokrasi kültürü, farklı kültürlerle sahip insanlarla birlikte yaşayabilme ve global değerlere açık olabilme bilincinin oluşturulmasında etkili olacağına inanmaktadır. Buna karşın öğretmenlerin yaklaşık yarısı projenin hayata geçirilebilmesi için öğretmenlerin ve okul ortamlarının hazır olmadığı görüşünde birleşmişlerdir. Metin (2006) tarafından yapılan nicel araştırmada

projenin amaçlarını gerçekleştirme derecesi Kırıkkale il merkezindeki öğretmenlerin ankete verdikleri cevaplar doğrultusunda değerlendirilmiştir. Araştırma bulgularına göre öğretmenlerin çoğunun projenin gerekli bir uygulama olduğuna inandıklarına dair bir çıkarım yapılabilir ama öğretmenlerin projeden hedeflenen amaçların gerçekleştirilmiş olduğuna inandıklarını söylemek zordur çünkü 5’li Likert ölçeği kullanılarak hazırlanmış anket maddelerinin yarısından fazlasında projenin uygulanmasının değerlendirilmesinden ziyade projenin içeriğinin ve amacının uygunluğunun değerlendirilmesine ilişkin geniş zaman kipinde hazırlanmış bildirimler yer almaktadır (‘Okulla ilgili karara katılmak, öğrencinin kendine güvenmesini sağlar’, ‘Okul Meclisleri, başkalarının haklarına saygı duymayı öğretir’, ‘Okul meclisleri, öğrencilerin sorunlara demokratik yollarla çözümler bulmasını alışkanlık haline getirmesini sağlar’ gibi anket maddeleri örnek olarak verilebilir).

Kıncal ve Uygun (2006)’da nitel bir araştırma ile Çanakkale il merkezindeki öğretmen, öğrenci ve yöneticilerin projeye ve projenin uygulanmasına ilişkin görüşlerini incelemiştir. Araştırma sonucunda projenin okul yönetimleri, öğretmen ve öğrenciler tarafından olumlu ve genelde amaca uygun olduğu yönünde algılandığı, projenin uygulamalı bir demokrasi eğitimi vasıtasıyla demokratik yurttaşlar yetiştirmeyi amaçladığı ve projenin uygulanması sürecinde çeşitli sorunlarla karşılaşıldığı fakat bu sorunların çözümlenebilecek nitelikte olduğu sonuçlarına ulaşılmıştır. DEOMP Genel Koordinatörü Vahap Özpolat (2006), projenin “81 ilde ve her okul türünde projeyi uygulamakla sorumlu öğretmen ve yöneticilerden örneklem yoluyla alınan geri bildirimler” ışığında değerlendirildiğinde öğrenciler üzerinde çok etkili olduğunun anlaşıldığına dair bir yargıya varmış olsa da araştırma örnekleminin nasıl oluşturulduğuna, verilerin nasıl, hangi yöntemlerle ve kimler tarafından toplanıp analiz edildiğine dair bir açıklama yapmamıştır. Bu sebepten Özpolat’ın verdiği bilgilerin ne derece gerçeği yansıttığı şüpheli ve tartışmalıdır.

“Her yıl yaklaşık 42.000 eğitim kurumunda uygulanan ve takriben 12 milyon öğrencinin bir biçimde sonuçlarından etkilendiği” (Özpolat 2006) DEOMP’nin değerlendirilmesine ilişkin yapılan çalışma sayısı çok azdır ve bu yüzden projenin uygulanmasını ele alan yeni araştırmaların yapılmasına ihtiyaç vardır. DEOMP’nin demokrasi eğitime katkısını projeye katılan öğretmen ve öğrenci görüşleri ile belirlemeyi amaçlayan bu araştırma çok çeşitli kültürlerden farklı insanların bir arada yaşadığı Türkiye’nin en büyük kozmopolit şehri İstanbul’da yapılmıştır. Çalışmada, aşağıdaki araştırma sorularına cevap aranmıştır.

1. Öğretmenler ve öğrencilerin Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi’nin uygulanmasına ilişkin görüşleri nelerdir?

2. Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi’nin öğrencilere kazandırdığı demokratik tutum, davranış, değer ve beceriler nelerdir?

3. Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi’nin uygulanması sürecinde karşılaşılan sorunlar nelerdir?

YÖNTEM

Katılımcılar

Araştırmada nitel araştırma metod ve prosedürleri kullanılmıştır. Araştırmanın katılımcıları ilköğretim okullarında görevli DEOMP'nin uygulanmasından sorumlu ikisi erkek dördü kadın altı öğretmen ve biri erkek dördü kız beş okul meclis başkanı öğrenciden oluşmaktadır.

Tablo 1: Katılımcı Öğretmenler

Rumuz	Cinsiyet	Yaş	Mesleki Deneyim	Branş
Murat Bey	Erkek	61	33	Coğrafya
Ayşegül Hanım	Kadın	51	25	Coğrafya
Meltem Hanım	Kadın	31	10	Sosyal Bilgiler
Sema Hanım	Kadın	32	8	Coğrafya
Halil Bey	Erkek	29	8	Tarih
Necla Hanım	Kadın	27	6	Rehberlik

Tablo 2: Katılımcı Öğrenciler

Rumuz	Cinsiyet	Sınıf
Hatice	Kız	8. sınıf
Aslı	Kız	8. sınıf
Ali	Erkek	7. sınıf
Gizem	Kız	7. sınıf
Sevgi	Kız	4. sınıf

Toplam katılımcı sayısı 11'dir. Araştırmaya katılan öğretmen ve öğrenciler gönüllü katılım esası üzerine belirlenmiş, araştırmanın amacı ve prosedürü hakkında bilgilendirilmiştir. Katılımcıların kimliklerinin gizlenmesi ve korunması için her bir katılımcıya takma bir ad verilmiştir

Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırma verileri yarı yapılandırılmış bir görüşme protokolü kullanılarak toplanmıştır. Görüşmeler her bir katılımcı ile bire bir gerçekleştirilerek ses kayıt cihazına kaydedilmiştir. Daha sonra ses kayıtları kelimesi kelimesine metne dökülerek word yazılım programında transkriptleri çıkartılmıştır. Araştırma verilerinin analizinde betimsel analiz yöntemi kullanılmıştır. Analizin ilk aşamasında katılımcıların görüşlerine ilişkin bütüncül bir bakış açısı kazanmak ve verilerdeki bütünlüğü korumak amacıyla her bir görüşme metni baştan sonra okunmuş ve genel düşünceler not edilmiştir. Daha sonra görüşme metinleri ayrı ayrı ele alınarak sistematik kodlamaya geçilmiştir. Kodlamada analiz birimi

olarak kelime öbekleri ve cümleler seçilmiştir. Bu süreçte cümlelerdeki sözcük ya da söz öbeklerindeki gizli ve açık anlamlar, hem katılımcının ifadesiyle kodlanmış hem de araştırmacı tarafından katılımcıların söylemek istediklerini daha iyi ifade edebileceğine inanılan kavramlarla kodlanmıştır. Kodlar ve kodlar arasındaki ilişkiler sayfa kenarlarındaki boşluklara yazılmıştır. Bu süreç her bir görüşme transkripti için uygulanmıştır. Verilerdeki saklı anlamların ve katılımcıların görüşlerinin doğru olarak yansıtılması için görüşme metinleri araştırmayı yürüten araştırmacılar tarafından iki kez birbirinden bağımsız olarak kodlanmıştır. İki araştırmacın yaptığı bağımsız kodlamalar karşılaştırıldıktan sonra bazı kodlar yeniden adlandırılmış veya mevcut kategorilere yeni kategoriler eklenmiştir. Her bir görüşme metni kodlandıktan sonra görüşme metinleri birbirleriyle karşılaştırılmıştır. Kodlar arasındaki benzerlik ve farklılıklara bakılarak kategorilere son şekli verilmiş ve kategorilerden temalara ulaşılmıştır. Araştırma sonuçlarının katılımcıların görüşlerine dayalı olduğunu kanıtlamak için bulguların açıklanmasında katılımcıların görüşlerinden doğrudan alıntılara yer verilmiştir.

BULGULAR

Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi'nin Değerlendirilmesi: Projenin Öğrencilere Kazandırdığı Tutum, Davranış, Değer ve Beceriler

Araştırma konusu ile ilgili katılımcı öğretmen ve öğrencilerin görüşlerinin analizi sonucu Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesinin başta psikolojik, kişisel ve sosyal olmak üzere birçok açıdan öğrencilerin kendilerini geliştirmelerine ve demokratik tutum, davranış ve beceriler kazanmalarına katkıda bulunduğu tespit edilmiştir. Proje kapsamında yapılan çalışmalar öğrencilerin kendilerine güven duymalarına, okula ve diğer arkadaşlarına karşı sorumluluk hissetmelerine, atılımcı ve teşebbüscü bir kişilik yapısı geliştirmelerine, haklarının bilincine vararak kullanmayı ve savunmayı öğrenmelerine ve fikirlerini çekinmeden rahatlıkla ifade edebilmelerine yardımcı olmuştur. Proje aynı zamanda öğrencilerin okuldaki sorunların farkına vararak çözüm yolları aramalarını, okul yönetimine katılmalarını, sosyalleşmelerini, öğretmenleriyle olan etkileşimlerinin güçlenmesini, iletişim becerilerinin gelişmesini, güncel gelişmeleri ve siyaseti takip etmelerini ve aileleriyle olan ilişkilerinde kendi görüşlerini söylemelerini sağlamıştır. Aşağıdaki öğretmen ve öğrenci görüşlerinden alınmış doğrudan alıntılar projeye katılan öğrencilerin tutum ve davranışlarında meydana gelen bu gelişmeleri ve demokratik kazanımları betimlemektedir.

Necla Hanım, okul meclisi başkanının önceden kişisel problemleri ve kendine güveni az olan bir öğrenci olduğunu ama proje çalışmaları sayesinde öğrencinin kendine güveninin geldiğini ve iletişim becerilerinin gelişmesine önyak olduğunu gözlemlemiştir: “Başkanımız kişisel problemleri olan bir öğrenciydi.... ama meclisin yoğun çalıştığı dönemlerde gerçekten kişisel olarak çok büyük değişiklikler gözlemliyorum onda. Mesela başkanımız ilçede başkan adayı olmayı çok istedi, sonra kalktı, beş yüz kişinin önünde

konuşma yaptı. Yani geçen sene sorsanız bana ben yapamayabilir, yani yapmaz herhalde falan derdim onunla ilgili. Ama orda kalktı, çıktı, 500-600 kişinin önünde konuşmasını yaptı. Çok heyecanlandı, ama yaptı.” Murat Bey’de projenin öğrencilerde kendine güven duygusunun ve iletişim becerisinin gelişmesini sağladığını ve sosyalleşmelerine katkıda bulunduğunu örnekler vererek açıklamıştır: “Bugün meclis başkanı olan Hatice okulda gayet rahat yani... Hatice bugün de resmi daire olsun özel daire olsun rahatlıkla girip çıkabilen ve kendini rahatlıkla ifade eden bir öğrenci arkadaşımız. Dolayısıyla diğerlerine de güzel bir örnek oldu.... İletişiminde büyük bir gelişme oldu ve bir diğer büyük kazanım da dolayısıyla kendisine olan güveni arttı.”

Öğrenciler de kendilerine olan güven duygusunun geliştiğini farklı şekillerde dile getirmişlerdir. Hatice, diğer adaylar arasından seçilmenin yani “seçilen” öğrenci olmanın verdiği gurur nedeniyle kendine güven geldiğini belirtmiştir: “Bir de ben baya bir fark attım arkadaşlarımıza söylemesi ayıp. Çok büyük bir farkla başkan oldum. Ondan sonra insan böyle biraz kendini çok özel hissediyor. Kendine baya bir güveni geliyor.” Kişisel bazı sorunlar yaşayan bir öğrenci olduğu öğretmeni Necla Hanım tarafından belirtilen Aslı, proje çalışmalarının öz-güvenine olan katkısını “Kendime ilk olarak ilk başlarda güvenmiyordum. Kendime olan öz-güvenim arttı. Dedim bişeyleri yapabiliyordum. İsteyince gerçekten oluyormuş,” sözleriyle ifade etmiştir.

Öğretmen ve özellikle öğrenci görüşlerinden projenin öğrencilerin sorumluluk duygularını geliştirerek demokratik değerlerden olan sorumlu vatandaşlık bilincinin kazanılmasına yardımcı olduğu anlaşılmaktadır. Öğretmenlerin çoğu dolaylı olarak böylesi bir gelişimden bahsereken Ayşegül Hanım, “Böyle bir çalışma içinde çocuk kendisinde sorumluluk duygusunu hissediyor, bişey katmak istiyor, yani burda ben de varım demek için” diyerek doğrudan sorumluluk temasına vurgu yapmıştır. Öğrenciler de projede görev alma sonucu kendilerinde gelişen sorumluluk hissini şöyle açıklamışlardır: Bununla ilgili olarak Hatice, “Çok büyük bir sorumluluk. Bir kere hangi durumda olursanız olun bir arkadaşınız gelip size bir şey sorduğu zaman başkansınız ve onu cevaplamanız gerekiyor ona yardımcı olmanız gerekiyor” derken, Gizem bu çalışmalar sonucunda okula karşı ilgisinin de arttığını “Hani okul temsilcisiyim ya okula karşı bir sorumluluğum var, arkadaşlarıma karşı bir sorumluluğum var. Yani bunu kendimde daha çok hissettim ve ilgim daha çok arttı.” sözleriyle belirtmiştir. Sorumluluk duygusunun öğrencilerin okula ve derse olan ilgilerini artıran ve aktif olmalarını sağlayan bir işlevi olduğu Sevgi’nin cümlelerinden de rahatlıkla anlaşılmaktadır: “Dördüncü sınıfta bu yaptığım çalışma sayesinde verilen sorumlulukları daha iyi yapmaya başladım. İşte ne bileyim daha atılgan olmaya başladım bazı konularda.” Aslı’da başkan seçildikten sonra sorumluluk bilincinin arttığını, davranışlarıyla diğer öğrencilere model olmak zorunda hissettiğini ve okulun kurallarına özellikle kılık-kıyafet yönetmeliğine uymaya daha çok özen gösterdiğini şu sözlerle açıklamıştır: “Öğrencilere örnek olmam gerekiyor... Yani o yüzden davranışlarımda özellikle kılık kıyafetimde baya bir değişim oldu... Kılık kıyafetim böyle seçimden önce hiç öyle gömlek dışarda falandı benim. Seçimden sonra hani böyle bir süveter giymeye başladım, armamı falan takmaya başladım. Saçımı toplamaya başladım.” Bu açıklamalar proje çalışmalarının öğrencilerin kişisel gelişimlerine katkıda bulunduğunu göstermektedir.

Araştırmaya katılan tüm öğretmenler proje çerçevesinde yürütülen çalışmaların öğrencilerde kendine güven ve sorumluluk duygusunun gelişmesinin yanısıra öğrenci olarak haklarının bilincine varma ve savunma, söz hakkı elde etme ve kullanma, düşüncelerini serbestçe ifade etme, eleştirme ve girişimcilik gibi bazı demokratik vatandaşlık becerilerinin gelişmesine yardımcı olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin Murat Bey'in "Hatice"nin gerçekten sosyalleşmesi sonucunda Müdür Bey'e şunu söylediğini gördüm: Müdür Bey bundan sonra artık benden çekeceğiniz var, sizden birçok hesap soracağım, öğrencileri daha fazla düşünmenizi istiyorum, dedi" şeklindeki ifadesi öğrencilerin kendilerine fırsat verildiğinde demokratik haklarını arama ve yönetime katılmaya teşebbüs gibi olumlu davranışlar geliştirdiklerini göstermektedir. Halil Bey, "Kendi oyuyla bir şeylerin veya birilerinin bir yerlere geldiğini görünce burada bazı haklarını savunabilme güdüsü, isteği, inancı ve gücü ortaya çıkıyor," diyerek projenin öğrencilerin haklarını arama konusundaki bilinç düzeylerinin gelişimine olan katkısına dikkat çekmiştir. Projeyi kulüp çalışmaları içerisinde yürüten Meltem Hanım, öğrencilerdeki benzer gelişimi kendi okulundan bir örnek vererek şöyle açıklamıştır:

Zaten öğretmenlerinin bile demokratik olup olmadığını eleştirebiliyorlar kulüp sırasında. Yani bu hakkı görebiliyorlar. Çünkü bizim demokratik hakkımız diye bakıyorlar. Zaten biz de bunu öğretmeye çalışıyoruz öğrencilere. Bence faydası oldu. Hatta belki zaten öğrenciler bahsetmişlerdir. Demokratik olarak kıyafet değişikliği istediler idareden. İmza topladılar. Yani haklarını kullanmayı öğrenmeye başlıyorlar bu proje sayesinde. İnsan hakları, haklarını elde etmeye çalışıyorlar diyelim. Daha açık oluyor çocuklar, yani daha korkmadan fikirlerini söyleyebiliyorlar demokrasi uygulanıyor nasıl olsa diye okulumuzda....

Öğretmenler genel olarak öğrencilerde demokratik bazı davranışların geliştiğini belirtmekle birlikte, bazı öğretmenler bunun sadece belirli öğrencilerde özellikle okul meclis başkanlarında gözlenen bir gelişme olduğunu ya da sadece seçim sürecinde ve kısa süreli bir değişim olduğunu belirtmişlerdir. Örneğin Necla Hanım, projenin okul genelinde öğrencilerin davranışlarında gözlenen kısa süreli etkisini "Yani geçici bir etkisi olabilir ama uzun vadeli bir etkisi olduğunu düşünmüyorum," sözleriyle belirtmiştir. Sema Hanım'da "İşte okulda veya derste öğretmenle alakalı meydana gelen bazı olaylarda zaman zaman söz alıp konuşabildiler bu proje doğrultusunda. Hani böyle bir söz haklarının olduğundan dolayı böyle konuşmalar oldu. Yani zaman zaman diyelim. Çok fazla bir değişiklik yok" diyerek çalışmaların uzun vadede öğrencilerin çoğu üzerinde önemli bir etkisinin olmadığını vurgulamıştır. Halil Bey ise yapılan çalışmaların bazı öğrenciler üzerinde, özellikle okul meclis başkanı üzerinde etkili olduğunu, diğer öğrencilerin sürece etkin bir şekilde katılmadıklarından dolayı onlarda sınırlı bir gelişim olduğunu şu sözlerle ifade etmiştir: "Yani burada bu kültürü, bu bilinci daha çok seçilen kazanıyor. Seçenler sadece oy kullanmaktan ibaret diye düşünüyorum.... Sadece oy vermelerine yakın küçük bir süreçte bir haftalık, iki haftalık, üç haftalık bir süreç içerisinde çocuklar bazı haklarını öğretmenlerinden daha cesur bir şekilde talep edebiliyorlar."

Murat Bey, projenin seçim sürecinde öğrencilerin demokratik davranışlar

kazanmalarına yardım ettiğinden bahsetmiş olsa da seçim sonrası dönemde projenin öğrenci davranışlarında meydana getirdiği değişikliğe veya gelişme dair herhangi bir somut örnek verememiştir. Ayşegül Hanım okullarda yapılan seçimlerde öğrencilerin birbirleriyle olan ilişkileriyle ilgili olarak “Birbirlerine karşı farklı düşünce içinde olsalar da incitici olmadılar. Yani onu gözlemedim ben. O önemli bişey. Yani şiddete başvurulmadı. İşte argolar konuşulmadı ve o süreç güzel bir şekilde yaşandı yani” açıklamalarında bulunurken Necla Hanım’da “İşte tartışmalar, kavgalar, belki işte fiziki kavgalara varabilecek şeyler varken meclis çalışmalarında hiç öyle bir şeye rastlamadık” diyerek seçim sürecinde öğrencilerde bazı demokratik davranışların geliştiğini gözlemediklerini vurgulamıştır. Ama her iki öğretmen de demokratik kazanımlara ilişkin öğrenci yaşantılarından başka örnek verememiştir. Yani, seçim sürecinde öğrencilerin davranışlarında gözlemlenen hoşgörü ve saygı gibi demokratik tutumların öğrencilerin tüm okul yaşamlarına ve ilişkilerine yansıtıldığına dair kanıt ileri sürülemediği görülmüştür.

Projenin okuldaki tüm öğrenciler üzerinde istenilen demokratik tutum, beceri ve davranışların gelişmesinde fazla etkili olmadığı katılımcı öğrenci görüşlerinden de anlaşılmaktadır. Örneğin, Sevgi konuyla ilgili şunları söylemiştir: “Meclis üyeleri çok küçük bir kısmı okulun. Yani onlar toplantılarda daha çok şey yaptılar konuşular, tartıştılar. Ama diğer öğrenciler o kadar etkili olmayabilir. Ne bileyim herhalde daha çok meclistekilerde oldu.” Ali’nin görüşleri de öğrencilere kazandırılması hedeflenen hoşgörü, saygı, tartışma gibi demokratik tutum ve becerilerin tam olarak öğrenciler tarafından kazanılmadığını göstermektedir: “Öğretmenlerin denetiminde olduğu için yani onun için bazen saygılı oluyorlar ama normalde olsaydı tartışmayı tam olarak bilmiyorlar. Çünkü kendi söylediklerini diyorlar veya konuşmayı bilmiyorlar, dinlemeyi bilmiyorlar.” Projenin okuldaki öğrencilerin davranışları üzerinde etkisinin olup olmadığına dair katılımcı öğretmen ve öğrencilerin somut örnekler verememesi, verdikleri örneklerin daha çok okul meclis başkanlığı seçimleriyle ve meclis başkanlarıyla sınırlı kalması projenin demokratik değerlerin tüm öğrencilere kazandırılması konusunda yeterince başarılı ve etkili olmadığına işaret etmektedir.

Projenin hedeflenen amaçların ne derecede gerçekleştiğine yani projenin uygulamada ne kadar başarılı olduğuna dair öğretmenlerin değerlendirme yapmalarını isteyen soruya verilen cevaplar az önce yapılan çıkarımı desteklemektedir. Öğretmenler genel olarak projenin tam anlamıyla amacına ulaşmadığı yönünde bir değerlendirme yapmışlardır. Örneğin, Sema Hanım projenin hayata geçirilemediğini ve amaçlara ulaşamadığını şu sözlerle açıklamıştır: “Sorunlar yaşanan bir proje... Tam anlamıyla uygulanabilir olduğu söylenemez.... Söзде kalıyor. Hani davranışa geçirmek hakikaten çok zor.” Halil Bey’de, “Ben kendi okulum için söylüyorum çok da fazla ulaşılmış olduğu kanaatinde değilim,” diyerek projenin amacına ulaşmama sebebinin öğrencilerin proje hakkında yeterince bilgilendirilmemelerine bağlayarak şöyle açıklamıştır: “Çünkü öğrencilerin niye oy kullandığını, neden oy kullandığını ve oy kullandıktan sonra nelerin olduğu konusunda çok fazla bilgilendirilmiyor... Sadece oy kullandım geldim gibi hatırlamakta bile zorlanıyor.” Bazı öğretmenler de öğrencilerde seçime katılma ve oy kullanma kültürünün geliştiğini vurgulayarak projenin amaçlarının sınırlı bir düzeyde

gerçekleştiğini söylemişlerdir. Örneğin, Necla Hanım şu görüşlerde bulunmuştur: “Seçme, seçilme, oy kullanma kültürünü bizim okulumuz özelinde gerçekten gerçekleştiriyoruz. Demokrasi kültürünü yani çok açık seçik olmasa da bazı uyguladığımız yöntemlerle... işte propaganda süreci, ondan sonra işte yasaklar falan filan...” Projenin amaçlarına ulaşması konusunda olumsuz düşünen öğretmenlerin, uzun vadede ise bu amaçlara ulaşabileceği konusunda ümitli oldukları, fakat bunun da önünde çeşitli engeller olduğunu düşündüklerini söylemişlerdir.

Sonuç olarak DEOMP'nin tüm öğrencilerden ziyade okul meclis başkanlarının demokratik vatandaşlık tutum ve becerilerinin gelişimi üzerinde önemli etkileri vardır. Projenin okul meclis başkanlarının gerek okul gerek okul dışındaki yaşantıları ve davranışları üzerindeki etkileri ise şunlardır (Bu etkileri betimlemek için öğrenci görüşlerinden direkt alıntılar yapılmıştır):

a. Güncel olayları ve gündemi takip etme, haberleri izleme; siyasetçilere, siyasi konulara, siyasi faaliyetlere ve seçimlere ilgi duyma başlama;

Yani neden olduğunu bilmiyorum ama... daha çok ilgimi çekti haberler falan. Bu çalışmaların içine girdikten sonra oldu takip etmem. Onun dışında takip etmiyordum. (Ali)

Bu çalışmalardan önce haberleri seyretmezdim hiç, yani haberlerden böyle haberler olduğu zaman böyle kanalı hemen kapatırdım, odama giderdim. Ama bu çalışmalardan sonra ilğim daha da arttı. Haberler sırasında artık televizyonu kapatıp odama gitmiyorum. Artık haberleri izliyorum. Yani dünyada ne olmuş, ülkede ne oluyor, ne bitiyor gibi durumları gözlemliyorum. (Gizem)

Gündemi daha iyi takip etmeye başladım. Mesela baştakilerin bize neler kazandırdıklarını, işte benim ben mesela söz verdim onu gerçekleştirmek zorunda hissediyorum kendimi. Onların da mesela seçimden önce yaptıkları propagandalarda verdikleri sözleri tutup tutmadıklarını merak etmeye, araştırmaya başladım. Böyle çevreye merakım arttı. (Hatice)

b. Başkalarını dinleme ve sorunlara çözüm üretme becerisinin gelişimi;

Daha önce dinlemeyi bilmiyordum sanki. Biraz daha dinlemeyi öğrendim... Oraya gidiyorsun. Onlar çeşitli sorunlarını söylüyor. Ona sorun yaratmayı değil de işte çözüm bulmayı öğreniyorsun... Sorun yaratmadan çözüm bulmak için önce dinlemeyi bilmek gerekiyordu. Onun için de dinlemeye çalışıyorum. (Ali)

c. Öğretmenlerle olan yakınlaşma & iletişim ve etkileşimin gelişmesi;

İşte öğretmenlerle aram daha iyi oldu yani. Mesela toplantılarda öğretmenler de geldiği için sürekli sorular falan soruyolardı. Kimi öğretmenler beni tanıdı işte, öğrenciler de tanıdı genel olarak. Daha da ne bileyim birleştik daha çok yani kaynaştık. (Sevgi)

d. Arkadaş çevresinin genişlemesi;

Daha çok arkadaşım olmasına sebep oldu bu başkanlık. Daha çok çevrem genişledi. İşte arkadaşlarımla iyi geçinmeler içinde oldum.... (Gizem)

Araştırma bulguları arasında dikkat çeken diğer önemli bir nokta katılımcı öğretmenlerin hepsinin projeye karşı olumlu bir tutum sergileyerek projeyi gerekli bir uygulama olarak görmüş olmaları yani projeyi düşünce bazında desteklemiş olmalarıdır. Örneğin Ayşegül Hanım konuyla ilgili “Demokrasi aile ortamında annenin, babanın, çocuğuna verdiği sorumluluklarla ilgili bir kavramdır. Eğer o yoksa okullara gelindiğinde hiç olmazsa bu eksikliğin giderilmesi adına bu proje güzel bir proje diye düşünüyorum” diyerek projenin gerekliliğine vurgu yapmıştır. Ayşegül Hanım’la benzer düşünceleri paylaşan Meltem Hanım, “İlk duyduğum zaman ben çok beğenmiştim. Bu projenin yapılmasının hızlanmasına çok sevinmiştim. Çünkü biz toplum olarak demokrasiyi tam olarak yaşayamıyoruz. Bunun eğitime aktarılması çok iyi oldu. En azından çocuklar demokrasiyi öğrenerek yetişecek” sözleriyle projenin gerekli bir uygulama olduğunu dile getirmiştir. Murat Bey’de şu görüşlerde bulunmuştur: “İçtenlikle inanıyorum, yani güzel bir proje. Çok faydalı ve süreklilik kazanması gereken bir önemli bir projedir. Eğitim adına, kültür adına, demokrasi ve ülke yönetimi adına gayet güzel bir proje.” Öğretmenler projeye ilişkin olumlu görüşler bildirmişler ama projenin başarıyla uygulanabilmesinin çeşitli sebeplerden dolayı çok zor olduğunu vurgulamışlardır.

Projenin Uygulanmasında Karşılaşılan Sorunlar/Engeller

Araştırmaya katılan öğretmen ve öğrencilere projenin başarılı bir şekilde hayata geçirilmesinin önündeki engeller ve uygulamada karşılaşılan sorunlar da sorulmuştur. Katılımcıların cevaplarının analizi sonucu projeye ilgili sorunlar (1) eğitim sistemi ve yönetimi, (2) idareci ve öğretmenler, (3) öğrenciler ve (4) Türk aile ve toplum yapısı ile ilgili olmak üzere dört kategoride toplanmıştır.

1. Eğitim Sistemi ve Yönetimi ile İlgili Sorunlar

Eğitim sistemi ve yönetimi ile ilgili olarak katılımcılar verdikleri cevaplarda projenin uygulamaya konmadan önce üst kurumlar tarafından yeterli alt yapı hazırlıklarının -öğretmen ve yöneticilerin proje hakkında yeterli düzeyde bilgilendirilmemesi ve okulların alt yapılarının yeterince dikkate alınmaması gibi- yapılmamış olduğunu, projenin uygulanması sürecinde kurumlar arasında bir planlama, zamanlama ve koordinasyon eksikliği olduğunu, Milli Eğitim Bakanlığı’nın çalışmaları yakından takip etmeyerek bu konuda üzerine düşen sorumluluğu tam olarak yerine getirmediğini, Milli Eğitim Müdürlüklerinin ilçe ve il düzeyinde projenin uygulanması sürecinde demokratik bir yaklaşım sergilemediklerini ve proje çerçevesinde yapılan çalışmaların üst kurumlar tarafından dikkate alınmadığını belirtmişlerdir. Bu sorunlara ilişkin katılımcı cevaplarından alınan direkt alıntılar aşağıda verilmiştir.

Şimdi bizim Milli Eğitim’in, bizim üniversitelerin en büyük sorunu şudur, bazı güzel

örnek olaylar vardır. Avrupa'daki okullarda veya Amerika'daki okullardan aynen alınıp da uygulandığı taktirde başarıya ulaşılabilceğinin düşünülmesi, bu şekilde Avrupa'daki ve Batı'daki gelişmiş ülkelerin yaptıkları uygulamaları aynen Türkiye'ye getirerek aynı sonuçlara ulaşılabilceği düşünülüyor. Bu çok yanlış bir durum... Bu bize dağıtılanlarla güzel mantıklı fakat ne kadar uygulanabilir o tartışılır işte. Çünkü uygulamaların aynı şekilde sonuç vermesi için fiziksel şartlarında sadece fiziksel değil ailevi şartlarında, sosyal şartlarında, ekonomik şartlarının da aynı derecede olması gerekiyor... Bir de bu projenin bizim okullarımıza uygulanabilir formatının bize öğretilmemiş olması. (Halil Bey)

Şimdi son iki senedir sürpriz yapıyolar bize. Bir yazı geliyor, diyorlar işte bir hafta sonra seçim sonucunu bildirin gibi yazılar geliyor. O zaman tabi biraz daha sıkışık oluyoruz. Ama normal şartlar altında ilk önce seçim kurulumuzu ayarlıyoruz (Necla Hanım)

Milli Eğitim Bakanının bu konuyla ilgili herhangi bir çalışması var mı?... Eğer ilgilenmiş olsalar, dediğim gibi işte o meclisten çıkan kararlar, sorunlar çözülmeye çalışılsa bu proje de amacına ulaşırdı zaten. (Meltem Hanım)

Heyecanlı, istekli bir meclis başkanı olacak, dolayısıyla ilçe meclis başkanı olarak seçtirmeyi düşünüyorum, arkasından il düzeyinde. Yani Ankara'ya göndermeyi hedefliyorum. Fakat maalesef ilçe her ne yaptıysa yaptı, böyle demokratik bir seçim yapmadan ilan etti gitti. Dolayısıyla kaybettik orayı. (Murat Bey)

Mesela okulda öğle arasında diğer öğrenciler dinlenirken biz toplantı yapıyorduk, yoruluyoduk... Bazen rehber öğretmenimizin işi çıkıyordu o zamanlar derslerde yapıyoduk. Bu beni olumsuz etkiledi, derslerden bazen geri kalıyoduk. Arkadaşlarımdan alıyordum notları falan. (Sevgi)

2. İdareci ve Öğretmenler ile İlgili Sorunlar

Katılımcılar, projenin başarıya ulaşmasına engel teşkil eden idareci ve öğretmenlerle ilgili sorunlar olarak şunları belirtmişlerdir: Okul idaresinin ve öğretmenlerin projenin pratiğe aktarılmasını engelleyecek demokratik olmayan bir düşünce yapısına sahip olması, öğrencilere pek güvenmemeleri ve görüşlerine fazla değer vermemeleri, otoritelerini öğrencilerle paylaşma konusunda istekli olmamaları, projeye gereken önemi vermemeleri ve üzerlerine düşen sorumlulukları çeşitli sebeplerden –projeye inanmama ve iş yoğunluğu gibi- dolayı yeterince yapmamaları, proje çalışmalarında öğrencilere yeterli desteği vermemeleri, sorunların çözümünde öğrencilere model olma konusunda yetersiz kalmaları yani sorunların nasıl çözüleceğine dair yeterli rehberlik yapmamaları, seçimlerde ve diğer proje çalışmalarında öğrenciler adına karar vermeye çalışarak veya onların kararlarını etkilemeye çalışarak projenin ruhuna aykırı düşen yanlış yönlendirmeler yapmaları ve projede görev almayan öğretmenlerin projenin uygulanmasını aksatacak davranışlarda bulunması. Bu sorunları somutlaştıran katılımcı görüşlerinden bir kısmı aşağıda doğrudan alıntı olarak verilmiştir:

İdarenin desteği biraz az oluyor. Desteğin az olmamasının sebebi dediğimiz gibi çok fazla öğrencinin olmasından dolayı işlerinin çok yoğun olması. (Halil Bey)

Sen kimsin, ne biçim konuşuyosun benle, sen kimden hesap soruyosun? diyebilir müdür. Evet yöneticilerin yaklaşımından ben korkuyorum. (Necla Hanım)

Projeye çok sıcak bakmayan öğretmen sayısı fazlaydı. Zaman zaman geçmiş yıllarda karşılaştığım şeyler oldu. Hani bazı konularda çocukların fikri alınır mı? Yani çocukların söylediğine güvenmek şeklinde klasik tepkiler vardı. Yani öğretilimde de aynı şey söz konusu. Hani bazı konularda bir otoriterlik var. O otoriterliğin demokratik ortama dönüşmesine, o hakların ellerinden alınmasını istemiyorlar. Bu da projeyi tabi olumsuz yönde etkiliyor. Dediğim gibi yani başta idareden tutun da öğretmenlerine kadar demokratik olmaya daha açık değiliz... Mesela öğretmenlerimizden büyük tepki aldım ben. 'Yani bir öğrencinin önünde neden açıyorsunuz kutuyu!' ...[dilek ve şikayet kutusunu] açmamız mesela öğretmenler arasında tepki yarattı. (Sema Hanım)

Maalesef bu okul meclisi seçiminde ve onlarla ilgili çalışmalarda bazı meslektaşlarımızın bu işi ciddiye almadıkları ve dolayısıyla önemini daha kavramış olmadıklarını gördüm. Üzücü olan ve dolayısıyla işte biraz önce söylediğim şudur; yani onların da eğitime ihtiyacı olduklarını, işin bilincinde olmadıklarını gördüm. (Murat Bey)

Hani derste öğretmenler ödev yapсын diye çocukların peşinden koşar ya öyle birşey de yapmıyorum, yapmak da istemiyorum zaten. Yani hani orda işte ne bileyim öylesine bir şey kazanması benim için birşey ifade etmiyor. (Necla Hanım)

Ama benim de dezavantajım şudur, 5 tane eğitsel kola girmek... artı dersler... Ben de dolayısıyla artık arzuladığım detaya inemedim. Yani orda bir fazla yüklenme oldu. (Murat Bey)

Başta işte sınıf temsilcisi oldum. Öğretmenimiz seçti. Ondan sonra bir toplantı yaptık... Bilgilendirici yazılar falan hazırlamam istendi. İşte çeşitli faaliyetlerin adları verildi. (Sevgi)

İşte bazı öğretmenler şu ahlaya oy verin, işte şu ahlaya oy verin falan demişlerdi. Onlar da bana oy vermişlerdi. (Gizem)

3. Öğrenciler ile İlgili Sorunlar

Projenin uygulanmasında öğrencilerden kaynaklanan sorunlar olarak katılımcılar şunları tespit etmişlerdir: Öğrencilerin heyecanlarının seçimlerle sınırlı kalması seçim sonrası proje çalışmalarına gereken ilgiyi göstermemeleri, bağımsız iş görme alışkanlıklarının olmaması, kendilerine yeterince güven duymamaları, üzerlerine düşen sorumlulukları yerine getirme konusunda isteksiz davranmaları ve ağır hareket etmeleri, sorunların çözümünde samimi olmamaları, sadece sorunlardan bahsedip sorunların çözümünü

için eyleme geçmemeleri eyleme geçmelerde sonunu getirememeleri ve projenin amaçlarını anlamayarak bilinçli veya bilinçsiz olarak projeyi kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalışmaları veya istismar etmeleri. Bu sorunlara ilişkin katılımcıların görüşlerinden alınan doğrudan alıntılar aşağıda verilmiştir:

Çok fazla ilgili değiller. Ben yine kulüpten bir şey söyleyeceğim ama Demokrasi ve İnsan Hakları Kulübünü çok fazla tercih eden öğrenci olmamıştı... Daha çok spor kulübü, müzik kulübü gibi kendi ilgi alanlarını tercih ediyorlar. (Meltem Hanım)

Seçilme anına kadar çok istekliler ama sonrasında o kadar değiller. Mesela, görevler verip o görevlerle ilgili geri dönüş alamadığımız çok oluyor. Öğrencilerin motivasyonu da düşüyor... Hani ne sorunlarımız var tak tak ordan başlıyolar, o var, o var, o var. Ama sonrasında o süreci getirmekte zorlanıyolar... Bunlar bazı şeyleri kendi başına yapan çocuklar değil. Evde de öyle. Hep birileriyle yapmaya alışmışlar. (Necla Hanım)

Hani çocuklar da samimi değil. Yani bunun mesela olumsuz şekilde kullanmaya kalkışıyolar. Hani tamam demokrasiyle birlikte özgürlük, düşünce, fikir özgürlüğü falan veriyorsun ama çocuk şey değil, samimi ve dürüst değil. Yani bunu kötü yönde kullanıyor. (Sema Hanım)

Yani işte üye oldular ama bir şey yapmadılar... Duyarsızlık... Kendi istekleriyle oldular ama çalışmadılar. Sadece gürültü yapıyorlar... Kirlilik için çözüm aradıklarını söylüyorlar. Ama kendileri kirletiyorlar, kendilerine zarar gelmesin diye de söylemiyorlar... İşine geleni söylüyor ama gelmeyeni söylemiyor. (Ali)

Arkadaşlarımızın başta boş vermişliği de beni biraz etkilemişti... Bunu biraz 8. sınıflarımız yapıyor. Arkadaşlarımız biraz daha artık nasıl deyim ergenlik döneminde de olduğumuz için biraz daha boş vermiş durumdalar. O yüzden 8. sınıflarımız görev varsa hatta mümkünse olmasın, mecbursa yapacağız, mecbur değilse bizden ırak, bizden uzak olsun diye. (Hatice)

4. Türk Aile ve Toplum Yapısından Kaynaklanan Sorunlar

Araştırmanın bulgularına göre projenin başarıyla uygulanmasını engelleyecek nitelikte aileden kaynaklanan önemli sorunlar vardır. Katılımcılar, Türk toplum ve ailesinin otoriter bir yapı arz ettiğini, çocukları bir birey görüp görüşlerine değer vermediğini, aile hayatında demokratik değerlerin veya yaşam tarzının olmadığını ve proje çalışmalarına velilerin yeterince destek vermediklerini belirterek öğrencilerin aile yaşantıları ile okullarda proje kapsamında yürütülen çalışmalar arasında bir paralellik olmadığını vurgulamışlardır. Belirtilen sorunlara ilişkin katılımcı görüşlerinden alınan bir kısım alıntılar aşağıda verilmiştir.

Yani şimdi çocuğa o yaşa kadar ailesi evde veya ev ortamında veya çevrede kesinlikle hani bir birey olarak görülmemiş. Fikri sorulmamış, fikri alınmamış veya saygı

duyulmamış... Yani yetişme şartları veya aileden kaynaklanan o yetişme davranışları projenin uygulanabilirliğini de bence imkansız kıldı... Çünkü yani bu yaşa kadar mesela böyle hoşgörü, anlayış veya farklı düşünceye saygı böyle bir şey yaşamadıkları için hani birdenbire bu proje gelince onların o türlü davranışlar sergilemesini beklemek zaten mucize gibi bir şey ki olmadı da yani. (Sema Hanım)

Ya şimdi bizim toplumumuzdan gelen, temelden gelen sorunlar tabii okullarda da ortaya çıkıyor. Yani ailede demokratik bir ortam yoksa çocuk burda pat diye anlayamıyor zaten. (Ayşegül Hanım)

Velilerin kesinlikle ve kesinlikle destek çıkmaması hiç bir konuda... Bu öğrenci ile alakalı bir durum değil veli ile de alakalı bir durum. Çocuk evde dayak yiyip de okulda... doğrusu şunu şöyle söyleyeyim; evde doğru düzgün bir hak verilmemişse çocuğa, çocuğa da okulda böyle bak sen okul meclis başkanını seçebilecek kadar yetkili ve etkili birisin diye söylediğinde çocuk etkisinin ve yetkisinin boyutlarını hesap edemiyor. (Halil Bey)

SONUÇ

Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesinin demokratik değerlerin ve yaşam tarzının okullarda uygulanarak tüm öğrencilere kazandırılması hedefini gerçekleştirmede yetersiz kaldığı, projenin etkisinin tüm öğrencilerden ziyade okul meclis başkanlarıyla sınırlı kaldığı tespit edilmiştir. Projenin okul meclis başkanlarının kişisel ve sosyal birçok yönden -kendine güven, sorumluluk duygusunun gelişmesi, atılımcı ve teşebbüscü bir kişilik yapısı geliştirme gibi- kendilerini geliştirmelerine katkıda bulunduğu görülmüştür. Proje kapsamında yapılan çalışmalar sonucu meclis başkanları haberler vs. izleyerek güncel gelişmeleri takip etmeye başlamakta, siyasi konulara, siyasi faaliyetlere ve seçimlere olan ilgileri belirgin bir şekilde artmaya başlamaktadır. Projeden hedeflenen demokratik tutum, davranış ve becerilerin öğrencilere kazandırılması konusunda istenilen başarının yakalanamamış olmasının altında bazı sebepler yatmaktadır. Bu sebepler (1) eğitim sistemi ve yönetimi, (2) idareci ve öğretmenler, (3) öğrenciler ve (4) Türk aile ve toplum yapısından kaynaklanan sorunlara dayanmaktadır.

Katılımcılar, proje yürürlüğe girmeden önce Milli Eğitim Bakanlığı tarafından yeterli alt yapı hazırlıklarının -öğretmenlerin bilgilendirilmesi ve okulların durumlarının gözönüne alınması gibi- yapılmadığını; öğretmen ve idarecilerin demokratik bir anlayışa sahip olmadıklarını, otoritelerini öğrencilerle paylaşmak istemediklerini, öğrencilerin görüşlerine fazla değer vermediklerini, öğrenciler adına karar vermeye çalışarak veya onların kararlarını etkilemeye çalışarak projenin amaçlarıyla bağdaşmayacak tutum ve davranışlar sergilediklerini, proje kapsamında üzerlerine düşen sorumlulukları tam olarak yerine getirmediklerini; öğrencilerin proje çalışmalarına gereken ilgiyi göstermediklerini, samimi olmadıklarını, üzerlerine düşen sorumlulukları yapma konusunda isteksiz olduklarını, okuldaki sorunları tespit ettiklerini ama sorunların çözümü için eyleme geçemediklerini veya teşebbüslerini yarım bıraktıklarını, projeyi kendi menfaatleri doğrultusunda kullanmaya çalıştıklarını; Türk aile ve toplum yapısının otoriter bir yapıda

olduğunu, demokratik değerlerin benimsenmediğini ve birey olarak çocukların görüşlerine değer verilmediğini, bu sorunlardan dolayı projenin amaçlarını gerçekleştirmede yetersiz kaldığını belirtmişlerdir.

TARTIŞMA

Demokrasinin sadece bir yönetim şekli değil aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak toplum tarafından içselleştirilmesi demokratik değerlerin benimsenerek hayata uygulanmasına bağlıdır. Bu amacın gerçekleştirilmesinde eğitime önemli roller ve görevler düşmektedir. Bu sebepten Milli Eğitim Temel Kanunu'nda demokrasi eğitimi bir ilke olarak benimsenerek eğitim-öğretim sürecine demokratik bir yapı kazandırılması hedeflenmiştir. Okullardaki demokratik eğitim sürecini hızlandırmak amacıyla 2004 yılında hayata geçirilen Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi (DEOMP)'nin uygulanmasına ilişkin öğretmen ve öğrenci görüşlerinin incelendiği bu araştırmanın sonuçları önceki araştırma sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir. Örneğin, katılımcı öğretmenlerin projeye yönelik tutum ve görüşlerinin olumlu olması (Emir ve Kaya 2004; Kıncal ve Uygun 2006; Metin 2006) ama düşünce bazındaki bu olumlu yaklaşımın davranışlara yansımaması yani öğretmenlerin ve idarecilerin uygulamada projeye gereken önemi vermemeleri, proje hakkında öğrencileri yeterince bilgilendirmemeleri ve üzerlerine düşen görevleri tam olarak yerine getirmemeleri (Emir ve Kaya 2004; Kıncal ve Uygun 2006); projenin, seçim süreçleri dışında etkin bir şekilde yürütülememesi (Kıncal ve Uygun 2006); ve yeterli alt yapı hazırlıkları yapılmadan özellikle çeşitli açılardan birbirinden farklı okulların (sosyo-ekonomik açıdan farklı öğrenci profiline sahip olma gibi) özelliklerinin göz önüne alınmadan projenin uygulamaya konulmuş olması (Emir ve Kaya 2004) gibi bulgular önceki araştırma sonuçlarını desteklemektedir.

2009 yılı itibarıyla 6. yılını dolduran projede aynı sorunların halen devam ediyor olması projenin uygulanmasından sorumlu üst düzey yetkililerin özellikle proje yöneticilerinin sorunların giderilmesi için gerekli önlemleri almadıklarını, araştırma bulgularından istifade etmediklerini ve projenin amaçlarına ulaşması için projede gerekli düzeltme ve iyileştirmeleri yapmadıklarını göstermektedir. Araştırma bulguları, projenin amacına uygun biçimde yürütülmemesinde Milli Eğitim Bakanlığı'nda projeyi tasarlayan üst düzey yöneticiler yanında uygulayıcıların yani okul idarecileri ve öğretmenlerin de önemli bir pay sahibi olduklarını göstermektedir. Projenin uygulanmasıyla ilgili çeşitli sorunlar yaşadıklarını dile getiren öğretmenlere karşılaştıkları sorunların giderilmesi için tecrübelerine dayalı olarak çözüm önerileri yapmaları istendiğinde öğretmenlerin doyurucu cevap verememeleri kendilerinin bu konu üzerinde yeterince düşünmediklerini veya sorunları çözmek için yeterli bir girişimde bulunmadıklarını göstermektedir. Araştırma bulguları, öğretmenlerin okulda demokratik bir atmosferin veya yaşantının oluşturulmasının önemini farkında olduklarını ama demokratik eğitimi okul yönetiminde ve derslerinde hayata geçirme konusunda isteksiz olduklarını göstermektedir. Projenin başarıya ulaşmasında anahtar bir role sahip olan öğretmenlerin projeye olan tutumlarının olumlu olmasına rağmen bu tutumlarının davranışlarına yansımaması da bir çelişki olarak karşımıza çıkmaktadır. Araştırma sonuçları, öğretmenlerin tutum ve inançları ile uygulamaları arasında

her zaman bir paralellik olmadığını, tutumların davranışa dönüşmesini engelleyen pek çok faktör -öğretmenlerin üzerlerinde fazla kontrol sahibi olamadıkları sınıflardaki yaşantıların karmaşıklığı, okulda hakim olan atmosfer ve gelenekler, okulun sosyal organizasyonu ve idarecilerin tutumları gibi- olduğunu ileri sürülen fikirleri (Fang 1996; Schraw ve Olafson 2002) desteklemektedir. Bu araştırmanın bulguları, Türk eğitim sistemi ve yönetimi, idareciler ve öğretmenlerin kendileri, öğrenciler ve Türk aile yapısından kaynaklanan sorunlar yüzünden öğretmenlerin projeye ilişkin tutumları ile davranışları arasında bir çelişki olduğuna kısmen açıklama getirmiştir. Öğretmenlerin yaşadığı bu çelişkinin daha iyi anlaşılabilir şekilde giderilmesi ve çözüm önerileri üretilmesi için ileride yapılacak araştırmaların bu konu üzerine odaklanması yararlı olacaktır. Ayrıca öğretmenlerin projenin amaçlarını daha iyi anlamaları, projeyi rutin uygulama olarak görmemeleri, kendilerine düşen roller ve sorumluluklar konusunda daha bilgili olmaları ve projenin ruhuna ters düşen otoriter öğretmen yaklaşımını terkedebilmeleri için ülke genelinde idareci ve öğretmenlere yönelik hizmet-içi eğitim kurslarının düzenlenmesine ihtiyaç vardır.

Demokrasi kültürünün yerleştirilebilmesi, öncelikle ailede, daha sonra yakın çevrede ve okullarda demokratik bir atmosferin varlığına bağlıdır (Gülmez 2001:66). Öğrencilerde demokrasi bilincinin geliştirilmesinde ailenin oynadığı hayati rol bu araştırma ile pekişmiştir. Ailelerinde demokratik bir ortam olan öğrenciler, okulda daha katılımcı ve kendine güvenleri yüksek olan öğrencilerdir. Yine bu çalışmada sosyo-ekonomik ve eğitim seviyesi yüksek olan ailelerden gelen çocukların olduğu okullarda öğrencilerin projeyi daha etkin bir şekilde yürüttüklerini, haklarını aramada daha ısrarlı oldukları ve okulda karşılaştıkları sorunlara çözüm üretmede daha başarılı oldukları tespit edilmiştir. Yani öğrencilerin ailelerinin yapısı projenin amacına ulaşmasında önemli role sahiptir. Bu sebepten, projenin hedeflenen amaçlara ulaşabilmesi, eğitim seviyeleri ve sosyo-ekonomik statüleri düşük olan ailelerin desteklenmesi ve bilinçlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Ajandalarında demokratik değerlerin aileler tarafından anlaşılmasını kolaylaştıracak konuların yer aldığı okul-aile birliği toplantıları bu amaçla kullanılabilir.

Son olarak öğrencilerin proje çalışmaları sırasında edindikleri kazanımların niteliği ve kapsamıyla ilgili tartışma yapılacaktır. Projenin uygulanması sürecinde seçilen öğrencilerin yani okul meclis başkanlarının tutum, davranış ve iletişimlerinde projenin amacıyla uyumlu önemli bir gelişme ve değişim gözlenirken diğer öğrencilerde bu tür gelişmelerin pek olmaması, kısaca öğrencilerin çoğunun sadece oy veren konumunda kalması projenin demokrasi eğitimine ne derece katkıda sağladığını sorgulanır hale getirmektedir. Araştırma bulgularından proje çalışmalarının genellikle seçim sürecine indirildiği ve seçim süreçleri dışında etkin olarak yürütülmediği anlaşılmaktadır. Demokrasinin ancak etkin bireyler ve katılımcı bir toplumla anlam kazandığı düşünüldüğünde, geleceğin aktif katılımcı vatandaşları olması beklenen öğrencilerin projedeki rollerinin daha çok seçimlerde oy kullanmakla sınırlı kalması, projenin yürütülmesi sürecinde pasif bir konumda olmaları onların demokrasiyi 'seçimlere katılım ve oy verme' veya 'yönetim biçimi' şeklinde dar kapsamlı olarak algılamalarına sebep olabilir. Böylesi bir olumsuz gelişmenin önüne geçmek için öğrencilerin seçim sonrasında da projeye aktif katılımları sağlanmalıdır.

KAYNAKLAR

- Altman, M. C. (2004), What's the Use of Philosophy? Democratic Citizenship and the Direction of Higher Education, *Educational Theory*, 54(2):143.
- Apple, M. W. ve Beane, J. A. (Eds) (1999), *Democratic Schools: Lessons from the Chalk Face*, Buckingham: Open University Press.
- Beetham, D. ve Boyle, K. (2005). *80 Soru 80 Cevap Demokrasinin Temelleri*, Çev. Aslıhan Zeynep Kopuzlu, Ankara: Adres Yayınları.
- Bennis, D. ve Graves, I. (Eds) (2006), *The Directory of Democratic Education*, Roslyn, NY: Alternative Education Resource Organization.
- Emir, S. ve Kaya, Z. (2004), Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclislerine Yönelik Öğretmen Görüşleri. *Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu Bildirileri - 20-21 Mayıs 2004*, s. 331-344, Çanakkale.
- Enslin, P. ve Pendlebury, S. and Tjiattas, M. (2001), Deliberative Democracy, Diversity and the Challenges of Citizenship Education, *Journal of Philosophy of Education*, 35(1): 116.
- Fang, Z. (1996), A Review of Research on Teacher Beliefs and Practices, *Educational Research*, 38, 47-65.
- Gülmez, M. (2001). *İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi-Egemenlik İnsanundur*, Ankara: TODAİE Yayını.
- IDE (2008), An Institute for Democratic Education. <http://ide-nw.org/> (17.12.2008)
- IDEC (2005), International Democratic Education Conference July 30-August 7, 2005 Berlin, Germany. <http://en.idec2005.org/> (17.12.2008)
- IDEC (2006), The 14th Annual International Democratic Education Conference July 10-19, 2006 Sydney, Australia: New South Wales, www.idec2006.org/ (17.12.2008)
- Karen, D. (1998), Diversity and the Individual in Dewey's Philosophy of Democratic Education, *Educational Theory*, 48(3).
- Kıncal, R.Y. ve Uygun, S. (2006), Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesi Uygulamalarının Değerlendirilmesi, *Milli Eğitim*, 35(171).
- Knight, T. ve Pearl, A. (2000), Democratic Education and Critical Pedagogy, *The Urban Review*, 32(3): 197-226.

- Kyle, K. ve Jenks, C. (2002), The Theoretical and Historical Case for Democratic Education in the United States, *Educational Studies*, 33(2): 150-169.
- Labaree, D. F. (1997), Public Goods, Private Goods: The American Struggle over Educational Goals, *American Educational Research Journal*, 34(1): 39-81.
- Labaree, D. F. (2008), The Winning Ways of a Losing Strategy: Educationalizing Social Problems in the United States, *Educational Theory*, 58(4): 447-460.
- MEB (1973), *Milli Eğitim Temel Kanunu*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/> (12.12.2008)
- MEB (2004), *Milli Eğitim Bakanlığı Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Yönergesi*. <http://mevzuat.meb.gov.tr/> (12.12.2008)
- Mendel-Reyes, M. (1998), A Pedagogy for Citizenship: Service Learning and Democratic Education, *New Directions For Teaching And Learning*, 73: 31-38.
- Metin, T. (2006), Kırıkkale İl Merkezinde Görev Yapan Okul İdarecilerinin ve Öğretmenlerin Demokrasi Eğitimi ve Okul Meclisleri Projesine Bakış Açılıarı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Kırıkkale.
- Oslera, A. ve Starkey, H. (2006), Education for democratic citizenship: a review of research, policy and practice 1995-2005, *Research Papers in Education*, 21(4): 433-466.
- Özpolat, V. (2006), Öğrenci Meclislerinin Demokrasi Kültürüne Etkisi, *Bilimin ve Aklın Aydınlığında Eğitim Dergisi*, 7(74): 14. <http://yayim.meb.gov.tr/dergiler/sayi74/index2-icindekiler.htm>
- Pearl, A. ve Knight, T. (1999) *The Democratic Classroom: Theory to Inform Practice*, Cresskill: NJ, Hampton Press.
- Roth, K. (2001), *Democracy, Education and Citizenship: Towards a Theory on the Education of Deliberative Democratic Citizens*, Stockholm, Sweden: HLS Forlag.
- Schraw, G., & Olafson, L. (2002), Teachers' Epistemological World Views and Educational Practices, *Issues in Education*, 8, 72-196.
- Yılmaz, K. (2009), Democracy through Learner-centered Education: A Turkish Perspective, *International Review of Education*, 55(1), 21-37.